

12.00.02 КОНСТИТУЦИОННОЕ И МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО
12.00.02 CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

УДК 342
ББК 67.072

**МАФҲУМ ВА
ХУСУСИЯТҲОИ
ҶАВОБГАРИИ
ҲУҚУҚИЮ
КОНСТИТУТСИОНӢ**

Бобоев Анварбек Хӯчаевич,
н.и.ҳ., дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии ДДҲБСТ (Тоҷикистон, Хуҷанд)
Латипов Суннатullo Убайдуллоевич
донишҷӯи курси 5-уми факултети ҳуқуқшиносии
ДДҲБСТ (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**ПОНЯТИЕ И
ОСОБЕННОСТИ
КОНСТИТУЦИОННО-
ПРАВОВОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Бобоев Анварбек Хужаевич, к.ю.н.,
доцент, заведующий кафедрой конституционного
права ТГУПБП (Таджикистан, Худжанд)
Латипов Суннатullo Убайдуллоевич,
студент 5 –го курса юридического факультета
ТГУПБП (Таджикистан, Худжанд)

**CONCEPT AND
PECULIARITIES OF
CONSTITUTIONAL-LEGAL
RESPONSIBILITY**

Boboev Anvarbek Khuzhaevich, head of the department
of the constitutional law under the TSULBP, candidate
of juridical sciences, Associate Professor (Tajikistan,
Khujand) **E-MAIL:** boboev-anvar@mail.ru
Latipov Sunnatullo Ubaidulloevich, student of the 5th
course of the full-time department, Faculty of
Law of TSULBP (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: sunnatullo.latipov@mail.ru

Калидвожаҳо: ҳуқуқвайронкунии конститутсионӣ, ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ, ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ, аломатҳои ҷавобгарӣ, субъект ва объекти ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ-конститутсионӣ, муҷозоти конститутсионӣ

Дар мақола яке аз масъалаҳои муҳими ниҳоди (институту) ҳуқуқи конститутсионӣ – ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ баррасӣ карда шудааст. Қайд мегардад, ки масоили ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ҳам дар назарияи умумии ҳуқуқ ва ҳам дар соҳаҳои илми ҳуқуқшиносӣ, аз ҷумла ҳуқуқи конститутсионӣ яке аз ҷойҳои марказиро ишғол менамояд. Айни замон масъалаи мафҳуми ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ ҳалли нурраи худро наёфтааст ва таърифи аз ҷониби умум эътирофгаштаи ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ то ҳол таҳия нашудааст. Дар асоси усули назариявӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ аломатҳои умумие муайян шудаанд ки ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсиониро аз дигар намудҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ҷудо менамоянд. Қайд мегардад, ки ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ ҳамчун яке аз намудҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ дорои ҳамаи аломатҳои умумие мебошад, ки ҷавобгариҳои ҳуқуқиро аз дигар зухуротҳои иҷтимоӣ ҷудо менамояд.

Вай ба монанди дигар ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ чораи маҷбуркунии давлатӣ ба ҳисоб рафта, ба маҳкумкунӣ ҳуқуқӣ ва ҷамъиятии ҳуқуқвайронкунӣ асос ёфта, дар муқаррар намудани оқибатҳои муайяни номатлуб барои шаҳси ҳуқуқвайронкунанда ифода мегардад.

Ключевые слова: конституционное правонарушение, юридическая ответственность, конституционно-правовая ответственность, признаки ответственности, субъект и объект, конституционная санкция

Рассматривается один из важнейших институтов науки конституционного права – конституционно-правовая ответственность. Отмечается, что проблема юридической ответственности занимает одно из центральных мест и в общей теории права, и в отраслевых юридических науках, включая конституционное право. Однако вопрос о понятии юридической ответственности остается дискуссионным и общепризнанного определения юридической ответственности до сих пор не выработано. На основе теоретико-правового и сравнительного подхода раскрыты общие признаки, которые выделяют конституционно-правовую ответственность из других видов правовой ответственности. Отмечается, что, будучи одним из видов юридической ответственности, конституционно-правовая ответственность обладает всеми признаками, которые выделяют юридическую ответственность из других социальных явлений. Она, как и любая другая юридическая ответственность, является мерой государственного принуждения, основанной на юридическом и общественном осуждении правонарушения и выражающейся в установлении для правонарушителя определенных отрицательных последствий.

Keywords: constitutional offense, juridical answerability, constitutional-legal responsibility, signs of answerability, subject and object, constitutional section

The article deals with one of the most important institutions of constitutional law science – constitutional-legal responsibility. It is underscored that the problem of legal responsibility occupies one of the central places, both in the general theory of law and in branch juridical sciences, constitutional law inclusive. However, the issue of the concept of legal liability and a generally recognized definition of legal responsibility remains controversial as it has not been worked out yet.

It is noted that being one the forms of legal responsibility, constitutional-legal answerability is a set of characteristics that singles out legal responsibility from other social phenomena. Like any other legal responsibility, it is a measure of state coercion based on legal conviction and public condemnation of offenses and expressed in establishing certain negative consequences for an offender.

Ҷавобгарии ҳуқуқӣ – ниҳоди (институти) муҳимтарини ҳар як низоми ҳуқуқӣ, яке аз аломатҳои назарраси ҳуқуқ, унсури зарурии механизми амали он мебошад. Аз ин рӯ масоили ҷавобгарии ҳуқуқӣ чӣ дар назарияи умумии ҳуқуқ ва чӣ дар соҳаҳои илми ҳуқуқ, аз ҷумла дар ҳуқуқи конституционӣ яке аз мавқеъҳои марказиро ишғол менамоянд.

Дар маохизи илмӣ ҷавобгарии ҳуқуқӣ маъмулан ҳамчун чораи маҷбуркунии давлатӣ, ки ба маҳкумкунии ҳуқуқӣ ва ҷамъиятӣ асос ёфта, дар муқаррар намудани оқибатҳои муайяни номусоид дар шакли маҳдудиятҳои (маҳрумиятҳои) шахсӣ ё молумулкӣ ифода мегардад, маънидод карда мешавад.

Азбаски ҷавобгарии ҳуқуқӣ яке аз воситаҳои асосии ташкили иҷроиши дурусти (дахлдори) нишондодҳои санадҳои ҳуқуқӣ, огоҳкунӣ ва пешгирии кирдори аз ҷиҳати қонун ғайримамқули субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад, он ба ҳамаи соҳаҳои ҳуқуқ, аз ҷумла ба ҳуқуқи конституционӣ хос аст.

Ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ, ки яке аз намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ мебошад, ҳамаи аломатҳои, ки ҷавобгарии ҳуқуқиро аз дигар зухуроти ҷамъиятӣ фарқ мекунонад, дар бар мегирад. Он чун дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ чораи маҷбуркунии давлатӣ мебошад, ки ба маҳкумкунии ҳуқуқӣ ва ҷамъиятии ҳуқуқвайронкунӣ асос ёфта, дар муқаррар намудани оқибатҳои номусоиди (манфӣи) муайян барои шахси ҳуқуқвайронкунанда зоҳир мешавад. Ин масъала вақтҳои охир дар назарияи ҳуқуқи конституционӣ низ аҳамияти махсусро касб карда истодааст.

Ҳолати мазкур ба он вобаста аст, ки таи солҳои 1994-2017 соҳаи ҳуқуқи конституционӣ, махсусан қонунгузорӣ дар ин соҳа бо сабабҳои маълум хеле инкишоф ёфт. Муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки предмети танзими ҳуқуқи конституционӣ ба шумор мераванд, сол то сол тавсеа меёбанд. Аз ин рӯ, қафолати татбиқи меъёрҳои ин соҳа, масъалаи рӯи қаро омадани ҷавобгарии конституциониро ба миён оварда аст. Амалияи нави давлатию ҳуқуқӣ дар назди илми ҳуқуқи конституционӣ вазифаи нави таҳлил ва қарқарди ҷавобгарии ҳуқуқи конституциониро мегузорад. Ёлон қарқидани соҳибхитиёрии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди минбаъдаи он боиси ба вуҷуд омадани муносибатҳои зиёди ҳуқуқию конституционӣ, ба монанди ташкил намудани мақомоти муҳимтарини давлатӣ дар асоси принсипи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, дар заминаи бунёди ҷомеаи демокративу давлати ҳуқуқбунёд инкишоф ёфтани давлату ҷамъият, пайдо гаштани падидаҳои нави сиёсӣ ва ҳуқуқиву давлатӣ қарқид. Ин муносибатҳо дар маҷмӯъ таъмини механизми амалишавии қурраҳокимиятии халқро тақозо мекунанд. Ниҳоди (институти) ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ аз ҷумлаи ҷунин механизмҳо ба шумор меравад. Ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ намуди махсуси ҷавобгарии ҳуқуқӣ буда, мазмун, мӯҳтаво ва махсусияти он ба мақсё ва нақши ҳуди ҳуқуқи конституционӣ дар низомии ҳуқуқи миллӣ вобастагӣ дорад.

Оид ба муайян намудани номгузори ин намуди ҷавобқарӣ байни олимони фикри ягона вуҷуд надорад. Н. М. Колосова [8, с.90] ва Д.С. Сафаров [9, с. 9] истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ»-ро истифода мебаранд. С.А. Авакьян [5, с. 9-32] бошад ҳам истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ» ва ҳам истилоҳи «ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ»-ро мавриди истифода қарор медиҳад. Олимони Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин [7, с. 33] мафҳуми «ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ»-ро қобили қабул мешуморанд. Азбаски «ҷавобгарии конституционӣ» -ҷавобгарии дар меъёрҳои Конституция пешбинишуда аст, он дар сурати қайрон намудани меъёрҳои конституционӣ ба миён меояд. «Ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ» бошад дар меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ пешбинӣ қарқид, метавонад дар сурати қайрон намудани ўҳдадорихи дар меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ муқарарқарқиди татбиқ шавад. Дар айни ҳол ҳуқуқи конституционӣ дар ҳуд на танҳо меъёрҳои дар

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкамшуда, балки дигар сарчашмаҳои конститутсиониро низ дар бар мегирад. Аз гуфтаҳои боло ба хулоса омадан мумкин аст, ки мафҳуми «ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ» нисбат ба мафҳуми «ҷавобгариҳои конститутсионӣ» васеътар буда, ҳама паҳлӯҳои масъаларо дар бар мегирад ва истифодаи он ба мақсад мувофиқ аст.

Маҷбуркунӣ ҳамчун аломати ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ тарзи давлатӣ-ҳокимиятии сарқуб қардани амалии манфии субъектони алоҳида ва бо ин роҳ тобеъ намудани онҳо ба меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад. Маҷбуркуниро татбиқ намуда, давлат на танҳо ба ҳуқуқвайронкунанда таъсир мерасонад, балки чораҳои амалӣ менамояд, ки барои пешгирии ҳуқуқвайронкунии равона шудаанд.

Аломати дигари умумии ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ба ҳуқуқвайронкунанда муқаррар намудани оқибатҳои номусоиди муайян мебошад, яъне муҷозоте (санксияҳо), ки аз тарафи давлат ҳангоми вайрон намудани меъёрҳои ҳуқуқӣ татбиқ мегарданд.

Дар ҳуқуқи конститутсионӣ имконияти татбиқи чораҳои маҷбуркунӣ, инчунин чораҳои таъсиррасонӣ барои ҳуқуқваронкуниҳои муайян пешбинӣ шудааст. Масалан, мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои мақомоти ҳокимияти иҷроияро ҳангоми мухолифати онҳо ба Конститутсия ва қонунҳо бекор мекунад ва ё бозмедорад (банди 6 м. 69). Бекор намудани санад аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муносибати ҳуқуқии ба вучуд омадаро қатъ менамояд, фаро расидани оқибатҳои қабули санади ғайриқонунро пешгирӣ менамояд. Ғайр аз ин, бекоркунии мазкур муҷозоти конститутсионӣ-ҳуқуқӣ мебошад, ки дар шакли ҳуқуқии оқибати риоя накардани меъёрҳои ҳуқуқи конститутсионӣ ифода меёбад. Ин оқибатҳо ба ҳуқуқвайронкунанда хусусияти номусоид доранд.

Ҳамин тавр, ба ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ, чун дигар намуди ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ, унсури ҷазо, чун оқибатҳои номусоид барои ҳуқуқвайронкунанда ҳангоми вайрон намудани меъёрҳои ҳуқуқи конститутсионӣ хос мебошад. Ин ҷазо ҳама вақт табиати давлатию ҳокимиятӣ ва маҷбуркунӣ дорад.

Аммо дар ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ ҷазо хусусиятҳои хоси худро дорад, ки онро аз ҷазоҳои дигар намудҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ фарқ мекунонад. Масалан, агар ҷазои ҷиноятӣ дар маҳрумсозии хусусияти шахсӣ ва молумулкидошта ифода гардад, оқибатҳои ҳуқуқии татбиқи ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ хусусияти барқарорсозиро соҳиб аст. Дар ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ чунин чораҳои маҷбуркунии давлатӣ, ба монанди мусодираи молу мулк, ҷарима ва монанди инҳо ҷой надоранд.

Ҷавобгариҳои ҳуқуқию конститутсионӣ танҳо аз муҷозот барои вайрон намудани меъёрҳои ҳуқуқӣ иборат нест. Дар ин ҷо дар мадди аввал функцияи ҳуқуқ-барқароркунии ҷавобгарӣ меистад. Масалан, дар ҳуқуқи гражданин барқароркунии дар талофӣ (ҷуброн) қардани зарари расонида, ба ҳолати аввала баргардонидани ифода мегардад, дар ҳуқуқи конститутсионӣ бошад, он дар бартарафкунии вайронкунии қонун ва қабули чораҳо барои таъмини фаъолияти мӯътадили дастгоҳи давлатӣ, фаъолияти вакилон, шахсони мансабдор, амалӣ намудани ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои конститутсионии шахрвандон таҷассум меёбад [7, с. 34].

Ҳамин тавр, ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ арзёбии манфии фаъолияти шахрвандон, мақомоти давлатӣ, шахси мансабдор ва ғайра, инчунин чораи маҷбуркунӣ, татбиқи муҷозоти меъёри ҳуқуқӣ аз ҷониби давлат мебошад.

Дар баробари аломатҳои умумӣ, ки ба ҳамаи дигар намудҳои ҷавобгарӣ хос аст, ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ аломатҳои худро дорост, ки ба дигар намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ хос намебошанд. Ин аломатҳо бо вижагии предмети ҳуқуқи конституционӣ алоқамандӣ доранд.

Ҳуқуқи конституционӣ муносибатҳои бунёдиеро танзим менамояд, ки онҳо мазмунӣ ҳамаи дигар муносибатҳои ҷамъиятиро дар тамоми соҳаҳои фаъолият муайян менамояд. Он на танҳо принсипи сазовори ҷазо будани ҳамаи кирдорҳои, ки ба вайрон кардани муносибатҳои ҷамъиятӣ равона шудаанд, муқаррар мекунад, балки манъкуниҳои умумиро низ барои содиркунии ин ё он кирдор пешбинӣ менамояд. Масалан, мутобиқи Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисмҳои 4,5 моддаи 6) ҳеҷ як иттиҳодияи ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, гурӯҳи одамон ва ё фарде ҳуқуқ надорад, ки ҳокимияти давлатиро ғасб намояд. Ғасби ҳокимият ва ё тасарруфи салоҳияти он манъ аст.

Чунин намуди манъкунӣ барои содир намудани ин ё он кирдор муқаррар кардани ҷавобгарии ҳуқуқиро дар соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ тақозо менамояд. Онҳо ба таври мушаххас дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [3] ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ муқаррар карда мешаванд. Бинобар ин кирдори зиддиҳуқуқӣ, ки ин манъкуниҳоро ҳалалдор месозад, ҳамзамон ду намуди муносибатҳои ҳуқуқиро вайрон менамоянд: ҳуқуқи конституционӣ ва муносибати ҳуқуқи мушаххаси дигар соҳаи ҳуқуқ, ки муносибати ҳуқуқи конституциониро ҷузъан муайян мекунад. Аммо ин ҳуқуқвайронкуниҳо татбиқи ҳамаи чораи ҷавобгариро ба вучуд меоранд, ки дар қонунгузорӣ муқаррар шудааст. Чунин чораро ҳамеша бо он соҳаи ҳуқуқ муайян мекунад, ки манъкунии конституционӣ-ҳуқуқиро мушаххас менамояд. Вобаста ба ҳуди манъкунӣ бошад, он танҳо ба зарурати таъсири ҳуқуқи давлат, ҷалби субъекти гунаҳгор ба ҷавобгарии ҳуқуқӣ ишора менамояд. Албатта, ин чунин маъно надорад, ки ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ ҳама вақт танҳо бо ягон намуди дигари ҷавобгарӣ таъмин карда мешавад.

Хусусияти хоси предмети ҳуқуқи конституционӣ дар он аст, ки танзими конституционӣ-ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, ки ин соҳа дар бар мегирад, яхела нест. Дар ҳар як соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ танҳо муносибатҳои бунёдиро танзим менамояд. [6, с. 48]. Танзими пурраи онҳо бо дигар соҳаҳои ҳуқуқ амалӣ карда мешавад. Масалан, дар қ.5 м.8 Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст: “Таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунанд ва ё барои бо зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конституционӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст” [1, с. 3]. Ин намуди манъкунӣ, ки дар Конститусия пешбинӣ шудааст, ҷавобгарии ҷиноятиро ба миён меорад. Дар дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ предмети ҳуқуқи конституционӣ тамоми маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятиро фаро мегирад. Маҳз, дар чунин соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ низ татбиқ мегардад. Масалан, дар рафти

ташкил, чараён ва чамъбасти интихобот. Дар воқеъ, дар ин шароит давлат метавонад барои хифзи муносибатҳои чамъиятии муайян на танҳо чораҳои ҳукукии конститусионӣ, балки дигар намудҳои ҷавобгарии ҳукукиро низ татбиқ намояд.

Истифодаи дигар намудҳои ҷавобгарии ҳукукӣ дар ҳолатҳои мазкур бо он алоқаманд аст, ки муносибатҳои чамъиятӣ, ки предмети ҳукуки конституциониро ташкил мекунанд, асосӣ, бунёдӣ мебошанд. Онҳо заминаи низоми мураккаби муносибатҳои иҷтимоиро, ки ба таъсири ҳукукӣ ниёз доранд, ташаккул медиҳанд. Ҳамаи онҳо бо ташаккули чамъият ва механизме, ки тавассути он идораи ҳамаи соҳаҳои чамъият амалӣ шуда, ягонагии он нигоҳ дошта мешавад, алоқаманд мебошанд. Аз ҳамин сабаб, давлат ҳамаи намудҳои ҷавобгарии ҳукукиро барои хифзи онҳо истифода мебарад.

Зарурати истифодаи ҳамаи намудҳои ҷавобгарии ҳукукӣ барои хифзи муносибатҳои ҳукукии конститусионӣ, ҳамчунин бо махсусияти мучозоти ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ муайян карда мешавад, ки маъмулан ба сари худ хусусиятҳои ҷазодихӣ ва ҷуброн намуданро надоранд.

Ҳамин тариқ, ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ дар сурати вайрон намудани меъёрҳои ҳукуки конститусионӣ ба миён омаданаш мумкин аст. Ҳол он, ки на ҳамаи ҷавобгарӣ барои вайрон намудани ин қабил меъёрҳо ҳукукию конститусионӣ шуда метавонад. Масалан, мувофиқи моддаи 18 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон “Ҳеҷ кас аз ҳаёт маҳрум карда намешавад, ба истиснои ҳукми суд барои ҷинояти махсусан вазнин”. Ба ҳамин тариқ, дар ин моддаи Конститутсия суҳан на дар хусуси ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ, балки ҷавобгарии ҷиноятӣ меравад.

Оид ба алоқамандии ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ бо дигар намудҳои ҷавобгарии ҳукукӣ изҳори назар намуда, якчанд роҳҳои татбиқи яқоя ва алоҳиди онҳоро ҷудо намудан мумкин аст. Якум, татбиқи ин ё он намуди ҷавобгарӣ, ҷавобгарии ҳукукию конституциониро истисно карданаш мумкин аст. Масалан, ғасби ҳокимият ва ё тасарруфи салоҳияти он аз ҷониби шахс боиси ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шудани ӯ мегардад. Дуюм, татбиқи ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ метавонад зарурати истифода ин ё он ҷавобгариро истисно намояд. Масалан, истеъфодаи вазир бинобар амалҳои номатлубаш, чун қоида нисбат ба ӯ татбиқ намудани чораҳои ҷавобгарии интизомиро истисно менамояд.

Дар баъзе ҳолатҳо ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ мумкин аст новобаста аз истифода шудани дигар намуди ҷавобгарии ҳукукӣ татбиқ гардад. Масалан, вайрон намудани қоидаҳои ҳисоби овозҳо боиси бекор шудани натиҷаи интихобот мегардад, новобаста аз он, ки гунаҳгортон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шудаанд ё не (моддаи 151 КҶ ҚТ) [3].

Қайд кардан зарур аст, ки татбиқи дигар намуди ҷавобгарӣ мумкин аст татбиқи ҳатмии ҷавобгарии ҳукукию конституциониро ба миён орад. Масалан, бо сабаби эътибори қонунӣ пайдо намудани ҳукми айбдоркунии суд нисбат ба шахсе, ки вакил мебошад, мақомоти қонунгузор (намояндагӣ)-и дахлдор дар хусуси пеш аз мӯҳлат қатъ намудани ваколатҳои вакилии ӯ қарор қабул менамояд.

Хусусияти хоси ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ дар он ифода мегардад, ки шакли ягонаи мурофиавии татбиқи он вучуд надорад. Қариб ба ҳар як чораи ҷавобгарии ҳукукию конститусионӣ тартиби махсуси таъинот ва татбиқ мувофиқ меояд. Масалан, барканор намудани президент ва дигар мансабдорони олии давлатӣ

аз мансаб, тартиби бекор кардани санади ғайриқонунӣ ва ё тартиби пароканда кардани мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ ва ғ.

Ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ ду ҷанбаи асосӣ дорад – ҳимоявӣ (барқароркунӣ) ва ҷазодихӣ (ҷаримавӣ). Масалан, ғайриконституционӣ эътироф намудан ва бекор кардани санади меъёрӣ-ҳуқуқӣ асосан бо мақсади бартараф намудани хатоҳои дар ҳуқуқэҷодкунӣ татбиқ гардида, табиати ҳуқуқии он ҷанбаи ҳимоявӣ, барқарор намудани тартиботи конституциониро дорад. Маҳрум кардан аз шахрвандӣ ва бекор намудани дахлнопазирӣ бошад, характери ҷазодихиро дорад [9, с. 9].

Содир намудани ҳуқуқвайронкунии конституционӣ аз ҷониби субъектони ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ, асоси ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ ба ҳисоб меравад. Ба ибораи дигар, кирдоре (амал ё беамалие), ки тибқи қонун зидди ҳуқуқ буда, боиси татбиқи чораҳои ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ мегардад.

Зери мафҳуми ҳуқуқвайронкунии конституционӣ тамоми кирдорҳо (ҳаракат ё беҳаракатӣ) дар назар дошта мешаванд, ки модели дахлдори конституционии рафторро вайрон, маҳдудиятҳои конституциониро истисно ва ё ба асосҳои бунёдӣ ва мазмуни Конституция таҷовуз мекунад. Ин намуди ҳуқуқвайронкунӣ ҳамчун зуҳуроти манфӣ дар ҳаёти давлативу ҷамъиятӣ бо вучуди он, ки ба асосҳои сохтори конституционии давлат зарари ҷиддӣ мерасонад, оқибати вазнинро барои содиркунандаи он ба миён намеорад. Чунки кирдоре ба асосҳои сохтори конституционӣ зарари ҷиддӣ мерасонад, аллакай ҳамчун ҷиноят баррасӣ мегардад. Масалан, тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ” (м.35) [4] дар сурати аз тарафи иттиҳодияи ҷамъиятӣ риоя накардани муқаррароти Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва содир намудани амалҳои муҳолифи мақсадҳои оинномавӣ фаъолияти онҳо боздошта мешавад (ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ). Агар фаъолияти он (иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ) барои бо роҳи зӯрварӣ ғасб кардани ҳокимияти давлатӣ ё бо зӯрварӣ нигоҳ доштани он ё бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конституционӣ ё бо роҳи зӯрварӣ вайрон кардани тамомияти арзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин мусоидат кардан ба содиркунии чунин кирдорҳо, равона шуда бошад, ҷавобгарии ҷиноятӣ татбиқ карда мешавад (м. 307 ҚҶ ҚТ).

Хусусияти хоси ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ дар он аст, ки ҳам дар ҳолати мавҷуд будани меъёр дар хусуси амали зиддиҳуқуқии субъектони ҳуқуқию конституционӣ татбиқ мешавад ва ҳам дар ҳолатҳои татбиқ мешавад, ки расман бо вучуди, ки расман набудани чунин меъёрҳо кирдори субъектони муносибатҳои ҳуқуқию конституционӣ бар хилофи мақсад ва принципҳои қонунгузори амалкунанда мебошад. Дар чунин маврид ноил нагардидан ба натиҷаи дилхоҳ, амали ғайрмақсаднок, кирдори номатлуб ва ғайраи субъект асоси ҷавобгарӣ мегардад.

Қисми зиёди субъектони ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ мақомот ва шахсони мансабдоре мебошанд, ки салоҳияти қабули қарорҳои дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва ё маҳаллӣ доранд. Қабули қарор ва қонунҳои бемавриду бесамар метавонад ҳам ба давлат ва ҳам ба аҳоли зарари бузург расонад.

Ҳамзамон чунин зарар метавонад дар сурати ноқомии мақомот ва шахсони мансабдори давлатӣ дар татбиқи ўҳдадорихоӣ ба зимаашон гузошташуда, таҳрезии сиёсате, ки ҷавобгӯи мақсад ва манфиатҳои ҷомеа ва давлат намебошад, зоҳир гардад.

Дар чунин ҳолат мумкин аст, ҳатто дар сурати пешбинӣ нагардидани чунин шакли ҳуқуқвайронкунӣ ҷавобгарии ҳуқуқию конститусионӣ нисбат ба мақомот ва шахсони мансабдор татбиқ шавад.

Мақсади ҷавобгарии ҳуқуқию конститусионӣ танҳо ҷазо нест. Вазифаи асосии он ҳавасманд намудани амалҳои манфиатовари субъектони босалоҳият мебошад. Агар дар амал ғаъолияти манфӣ зоҳир нашавад, он гоҳ чунин ҷораҳои хос, ба монанди иваз намудани ҳаёати шахсӣ, шахси мансабдори роҳбарикунанда татбиқ мешавад.

Чунин вижагии ҷавобгарии ҳуқуқию конститусионӣ аз махсусияти механизми танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ тавассути меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ бармеояд, ки на ҳамеша кирдори субъектони муносибатҳои ҳуқуқии конститусиониро дар ҳусуси ин ё он амали зиддиҳуқуқӣ батафсил аён менамояд.

Бо вуҷуди он ҷавобгарии ҳуқуқию конститусионӣ як навъи ҷавобгарии ҳуқуқӣ аст. Аз ин рӯ мавҷудияти муқаррароти дахлдори ҳуқуқӣ шартӣ муҳими татбиқи он аст.

Бинобар ин вайрон намудани меъёрҳои алоҳидаи ҳуқуқи конститусионӣ инъикоси ҳуқуқии расонидани зарар ба он мебошад. Ин моҳияти моддии ҳуқуқ-вайронкунии конститусионро баён мекунад.

Дар сурати таҳлили амали субъектони муносибатҳои ҳуқуқи конститусионӣ тибқи муқаррароти қонун мумкин аст якчанд намудҳои рафтори номатлубро ҷудо намуд:

- вайрон намудани бевоситаи меъёрҳои Конституция, дигар сарчашмаҳои ҳуқуқи конститусионӣ;
- иҷро накардани ўҳдадорҳои конститусионӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва ашхоси мансабдори онҳо;
- иҷроиши ғайриматлуби онҳо.

Дар таҷриба маъмулан бевосита вайрон намудани меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ мушоҳида мешавад. Бисёр вақт вайрон намудани меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ аз ҷониби шахсони мансабдор, шахрвандон ва дигар субъектони инфиродӣ мушоҳида мешавад, ки қобилияти делектӣ конститусионӣ доранд, яъне барои амалҳои зиддиҳуқуқии худ қобилияти ҷавоб доданро доранд.

Асос баҳри татбиқи ҷораҳои ҷавобгарии ҳуқуқию конститусионӣ мумкин аст бо ёрии меъёрҳои ахлоқӣ муайян карда шавад. Ин ҷо он амалҳои номатлуби субъектони муносибатҳои ҳуқуқи конститусионӣ, ки аз нуқтаи назари қонун низ зиддиҳуқуқӣ маҳсуб ёфта, боиси ҷавобгарии ҳуқуқию конститусионӣ мегарданд, дар назар дошта шудааст. Чунончӣ, мувофиқи Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” (м.53) [2] прокуророн, муфаттишон ва дигар кормандони мақомоти прокуратура шахсоне шуда метавонанд, ки шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дорои сифатҳои лозимаи корию ахлоқӣ мебошанд. Онҳо бояд шарафи касбии худро азиз доранд, дар садоқатмандӣ, тозагии ахлоқӣ ва ҳоксорӣ намунаи ибрат бошанд. Риоя накардани ин талабот барои ғаъолият дар мақомоти прокуратура монев мешавад. Ин маънои онро дорад, ки риоя накардани ин талабот, фарз мекунам аз ҷониби Прокурори Генералӣ ва ё муовинони ӯ барои аз мансаб озод намудани онҳо аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси ризоияти Маҷлиси миллӣ далели кофӣ ба ҳисоб меравад.

Шахсони мансабдор аз номи халқ ваколатҳои муҳими ҳокимиятиро амалӣ менамоянд. Шахсони мансабдор ҷомеаро идора мекунад, бинобар ин ахлоқи баланди онҳо рамзи шаъну шараф ва обрӯи ҳокимият аст. Аз ин лиҳоз таъҷубовар нест, ки меъёрҳои ахлоқи дар қонун пешбинишуда ба сифати яке аз асосҳои муҳими ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ хизмат мекунад.

Фарқи ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ аз дигар намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар он аст, ки баровардани ҳулосаи ниҳоиро дар ҳусуси баҳо додан ба тарафи объективии ҳуқуқвайронкунии конституционӣ, ба субъекти дорои ҳуқуқи татбиқи ҷазоҳои конституционӣ-ҳуқуқдошта дода мешавад. Масалан, арзёбии ғайриқонунии Ҳукумат дар ҳусуси иҷро накардани талаботи м.73 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дорад, ки ҳуқуқи ба истеъфо раван намудани Ҳукуматро дорад.

Ҳамин тариқ, ҷавобгарии ҳуқуқию конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун падида дар ҷараёни ташаккул қарор дорад, ки он ба мӯътдил амалӣ шудани меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ мусоидат мекунад. Ба назари мо дар барномаҳои таълимии факултетҳои ҳуқуқшиносии муассисаҳои олии кишвар дар доираи фанни таълимии “Назари давлат ва ҳуқуқ” ва “Ҳуқуқи конституционӣ” ба роҳ мондани омӯзиши ин масъала ба манфиати қарор аст.

Пайнавишт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Бо тағйироту иловаҳо аз 22 майи соли 2016. – Душанбе: Ганҷ. 2016. – 126 с.
2. Қонуни конституционии ҚТ аз 25 июли соли 2005 «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15.03.2016., № №1272)
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14.11.2016 с., №1359
4. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.11.2015 с., № 1242
5. Авакьян С.А. Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности. // Государство и право. - М.: Изд-во Московского университета, 2001. - С. 9-32.
6. Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, ЭР-грф. 2012. – 496 с.
7. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2010. – 608 с.
8. Колосова Н.М. Конституционная ответственность-самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право. – 1997. – № 2.- С.86-91.
9. Сафаров Д.С. Ҷавобгарии конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон //Ахбори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2011.- №4.

Reference Literature:

1. Constitution of Tajikistan Republic from November 6, 1994 with Alterations and Addenda from May 22, 2016. – Dushanbe: Treasure, 2016. – 126 pp. (in Tajik)
2. Law of Tajikistan Republic from July 25, 2005 «On Procurator's Organ under Tajikistan Republic» (Tidings of Majlisi Oli of Tajikistan Republic from 15.03.2016., -#1272). (in Tajik)
3. Tidings of Majlisi Oli of Tajikistan Republic from 14.11.2016., -# 1359. (in Tajik)
4. Tidings of Majlisi Oli of Tajikistan Republic from 23.11.2015., - # 1242. (in Tajik)

5. *Avakyan S.A. An Actual Problem of Constitutional-Legal Responsibility// State and Law. – M.: Moscow State publishing-house, 2001. – pp. 9 – 32. (in Russian)*
6. *Imomov A. Constitutional Law of Tajikistan Republic. - Dushanbe: ER-graph, 2012. – 496 pp. (in Tajik)*
7. *Kozlova Ye.I., Kutafin O.Ye. Constitutional Law of Russia: manual. The fourth edition, revised and enlarged. – M.: Prospect, 2010. – 608 pp. (in Russian)*
8. *Kolosova N.M. Constitutional Responsibility as an Individual Form of the Juridical one // State and Law. – 1997. - # 2.*
9. *Safarov D.S. Constitutional Punishment in Tajikistan Republic // Tidings of Constitutional Court in Tajikistan Republic. 2011. - #4.*